

LUND UNIVERSITY

Edward Gibbon

Historikern och böckerna

Nordin, Jonas

Published in:
Biblis

2019

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Nordin, J. (2019). Edward Gibbon: Historikern och böckerna. *Biblis*, 85, 2–25.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
CC BY-SA

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Engraved by J. M. Hall from an Original Picture painted by Sir Joshua Reynolds.

London. Published as the Act directs Feb 1787 by W. Strahan & T. Cadell.

JONAS NORDIN

Edward Gibbon – historikern och böckerna

He possesses that industry of research without which no man deserves the name of an historian.

William Robertson (1776)

Gibbon is one of those few writers who hold as high a place in the history of literature as in the roll of great historians.

J. B. Bury (1909)

The Historian and the Gibbon go hand in hand.

Virginia Woolf (1937)

Edward Gibbon is the greatest of the historians of the Enlightenment, the only one of them who is still read not only as a stylist but also as a historian.

Hugh Trevor-Roper (1966)

Gibbon was a truly exceptional historian.

Roy Porter (1988)

Edward Gibbons *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* tillhör de klassiker som alltid finns i tryck och som kan plockas från hyllan i väl sorterade boklådor åtminstone i den engelskspråkiga världen. Den som till äventyrs är obekant med verket skall veta att det famnar långt vidare fält än vad titeln kanske ger vid handen. Från det andra seklet av vår tideräkning till år 1453 får läsaren följa det romerska imperiets öden i med- och motgång. Men det är en historia som även inbegriper kristendomens framväxt, konsolidering och splittring, barbarfolkens invasioner och etableringar över Europa, Islams uppkomst och snabba spridning, korstågens bakgrund och ödesdigra följder, allt berättat i en hänförande och böljande stil som sköljer fram som en flod: utan paus och utan gränser. Sjuttioen kapitel. En och en halv miljon ord. Åtta tusen fotnoter.

John Halls graverade porträtt av Gibbon efter en målning av Joshua Reynolds publicerades i den fjärde upplagan av *The Decline and Fall* 1781.

Det är en märklig och mäktig historia Gibbon berättar. Om en stadstat som växer ut till ett världsimperium för att sedan åter krympa ihop till en stadsstat innan den helt tillintetgörs. Under skeendet har denna stat flyttat sitt centrum och till slut enda kvarvarande territorium 1400 kilometer, gått från monarki till republik till kejsardöme, ersatt månggudadyrkan med kristendom och därtill bytt språk från latin till grekiska. Men att det otvetydigt är en och samma stat, som enligt legenden grundades år 753 före Kristus och fortlevde kontinuerligt i över två tusen år tills den slutligen utplånades av sultanen Mehmet III år 1453, står fullständigt klart för den som har läst Gibbon. På kulturella grunder tenderar vi att skilja Romarriket från det bysantinska väldet. Klassicismen präglar vår bild av Rom. Vi ser framför oss byggnadsverk med vita marmorkolonner, månggudadyrkan och män i togor – vi tänker inte på centralkyrkor med sprakande polykroma interiörer, ortodox kristendom och människor i ankellånga bussaronger. Men att Roms kulturella uttryck omvandlades under drygt två millenier är lika självklart som att Sve-

rige förändrats sedan Magnus Erikssons dagar. Och nog finns det en kontinuitet från Gustav Vasas rike och framåt fastän ingen längre klär sig i pluderhosor eller hämtar andlig näring i Olaus Petris bibelöversättning.

Gibbon föddes 1737 och dog 1794. Första volymen av *The Decline and Fall* publicerades 1776, den sjätte och sista 1788. I original och översättning har verket därefter kommit ut i åtskilliga upplagor: kompletta, förkortade, utökade, kommenterade, illustrerade. Det finns skäl att påminna nya generationer om detta storverk och att säga något om dess tillkomst och om hur det står sig mot den moderna forskningen. Det är värt att påpeka att verket angår både antikvetare och dem som studerar upplysningstiden. Läsaren får ursäkta att jag fortsättningsvis citerar Gibbon på engelska fastän det finns flera svenska översättningar att tillgå.¹ Gibbons oefterhärmliga formuleringar är en av de stora behållningarna med läsningen och hans modersmål har ju i dag ett långt större globalt genomslag än under hans egen livstid.

Direkt och indirekt inflytande

Även om Gibbon i dag främst läses för sina litterära kvaliteter är han ännu den självklara utgångspunkten i moderna studier om senantiken. I militärhistorikern Adrian Goldsworthys decenniegamla omfattande försök till syntetisk nytolkning dyker Gibbon upp redan på de första sidorna. Det är också som om han fått anstränga sig för att *inte* anspela på Gibbon i undertiteln på sitt verk: *The Slow Death of the Roman Superpower* formulerar samma process som Gibbon men utan dennes poetiska klang – det låter snarare som en TV-dokumentär med snabba scenväxlingar och dramatisk manlig berättarröst.² Forskarna hämtar numera sällan sina sakuppgifter från Gibbon, men snart sagt alla som behandlar Romarrikets upplösning tar ännu spjörn mot honom när de formulerar sina frågor – många inspireras dessutom utan att vara medvetna om det.³ Titeln *decline and fall* har parafaserats i det oändliga – här räcker det att nämna William L. Shirers *The Rise and Fall of the Third Reich* (1960). Även statsvetare och politiska tänkare låter sig inspireras av Gibbon när de formulerar makroteorier om imperiers uppgång och fördärv.

Gibbons titel var troligen själv en parafra på

LOUIS JEAN DESPREZ, 1788 (NM 4766). DETALJ.

andra verk, närmast Montesquieus *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence* (Tankar om orsakerna till romarnas storhet och till deras förfall), först utgiven 1734. Kontrasten mellan världsherravälde och kollaps bär alltid på en inre dramatik som lånar sig åt filosofiska och moraliska betraktelser. Den italienske humanisten Flavio Biondo (1391–1463) författade sin *Historiarum ab inclinatione Romanorum imperii* (Historia från det romerska imperiets förfall) samtidigt som de sista resterna av väldet höll på att upplukas av de turkiska erövrarna. Verket skrevs mellan 1439 och 1453 och Flavio försökte samtidigt inom Roms stadsgräns erövra impe-

riets glans åter genom sina arkeologiska restaurationer *De Roma instaurata* och *Roma triumphans*.⁴

Flavio förenade som så många andra förr och senare den romerska historien med romantiskt drömmande. Denna nostalgi närdes av kontrasten mellan de gamla berättelserna om en svunnen guldålder och de sorgliga, halvt begravda ruiner som mötte besökare i den eviga staden. Även Gibbon drabbades av ett bitterljuvt vemod då han första gången beträdde de platser där Romulus stått, där Tully talat eller där Caesar fallit.⁵ Han bar med sig denna kontrast då han skrev *The Decline and Fall*. Det var bara i titeln Gibbon utelämnade världsväldets zenit, men de tre inledande kapitlen satte scenen för den dramatiska fortsättningen:

If a man were called to fix the period in the history of the world during which the condition of the human race was most happy and prosperous, he would, without hesitation, name that which elapsed from the death of Domitian to the accession of Commodus.⁶

Men även om många enskildheter i Gibbons framställning har förkastats av senare forskning har trots allt även sakinnehållet ett bestående värde. Att läsa *The Decline and Fall* är allmänbildande på samma sätt som att läsa Bibeln. En någorlunda studerad läsare känner igen många av berättelserna men genom Gibbon får de form och färg och sammanhang. Det finns inget konkurrerande verk som skänker en sådan rikedom av detaljer åt detta långa tidsskede; det är nästan som att följa sönderfallet i realtid. Gibbon förmedlar två insikter bättre än någon annan: Genom att hela det kronologiska skedet beskrivs med samma noggrannhet upplever läsaren ett kontinuum av händelser som sömlöst avlöser varandra. Och genom att hela Medelhavsområdet behandlas som en sammanhållen kulturkrets förstår läsaren hur den antika världen hängde samman med ett kringland som sträckte sig till Östersjön i norr, Etiopien i söder och Indien, Mongoliet och Kina i öster. Senare historieskrivning, med en ökad grad av specialisering, tenderar att dela upp skedet i distinkta men falska epoker eller att göra geografiska avgränsningar som förvränger bilden av tidens kulturella förbindelser och handelsvägar. Gibbon framhöll själv att verklig förändring sker lika långsamt och omärkligt, som människans åldrande:

We imperceptibly advance from youth to age, without observing the gradual, but incessant, change of human affairs, and, even in our larger experiences of history, the imagination is accustomed, by a perpetual series of causes and effects, to unite the most distant revolutions. But, if the interval between two memorable æras could be instantly annihilated; if it were possible, after a momentary slumber of two hundred years, to display the *new* world to the eyes of the spectator, who still retained a lively and recent impression of the *old*; his surprise and his reflections would furnish the pleasing subject of a philosophical romance.⁷

Citatet är inte bara signifikativt för Gibbons historiesyn, utan lika mycket för hans framställningsätt som kännetecknas av långa perioder och aforistiska reflektioner – ‘above prose and below poetry’, sade han om ett tidigt formexperiment, men omdömet kan appliceras på helheten. Det krävdes många försök att hitta ‘the middle tone between a dull chronicle and a rhetorical declamation’.⁸ Den stilistiska inspirationen från de bästa antika skriftställarna var uppenbar och medveten. I dag är det nog många som föreställer sig Gibbons stil som typisk för 1700-talet, men samtida läsare upplevde den som arkaisk – ibland i positiv mening, ibland i negativ. ‘We must confess’, löd ett typiskt omdöme,

that in the earnest pursuit of elegance, Mr G has frequently forsaken ease and sometimes perspicuity; that by preferring circuitous to direct modes of speech, and by an artificial and inverted structure of his periods and paragraphs, he has often thrown a veil of obscurity over his meaning; that, though possessed of a rich and copious vocabulary, and a great command of language, he fatigues the ear with the too frequent recurrence of certain peculiar modes of construction; [...]⁹

De krönikor och narrativa skildringar som överlevt från antiken var med få undantag kända redan på Gibbons tid, och han hade läst dem alla. Vår kunskap har därefter kompletterats med framför allt arkeologiska fynd men också inskriptioner och kortare skriftfragment från ekonomiska transaktioner och liknande. De säftiga berättelserna inifrån kejsarnas hov eller från de blodiga fälttågen kommer däremot från välbekanta historiker som Suetonius, Cassius Dio,

Ammianus Marcellinus och Prokopios. I det materialet har inte mycket tillkommit sedan Gibbons dagar och även om han ibland lite väl troskyldigt godtog uppgifter om arméers storlek och liknande läste han på det hela taget dessa berättelser med en kritisk blick.¹⁰ Gibbons beroende av dem var knappast annorlunda än senare historikers, men han kände sig inte hindrad att först utförligt återge varje god men tvivelaktig historia innan han avfärdade den.

En intellektuell resa med obestämt mål

Ändamålet med Gibbons verk var att skildra Roms nedgång och fall. Som berättelse är hans verk mästertligt, som förklaring är det mindre lyckat. Den som söker efter några enkelt memorerade faktorer blir stående utan svar, vilket renderat honom kritik från både samtida och sentida historiker. Man har saknat analytiska sammanfattningar, berättelsen drunknar i detaljer och skapar ingen förståelse för det förflutna, anses det.¹¹ Men lika mycket som en svaghet kan detta betraktas som en styrka. Alla historiska förklaringar innebär en förenkling och ett visst mått av förvanskning av komplicerade historiska förlopp. Historikern söker renodla orsakssammanhang genom att betona vissa element framför andra – i bästa fall hjälper det oss att se väsentliga strukturer, i värsta fall innebär det att vi förvränger vad som faktiskt skett.

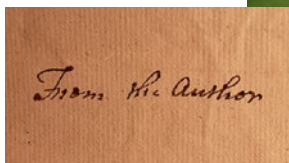
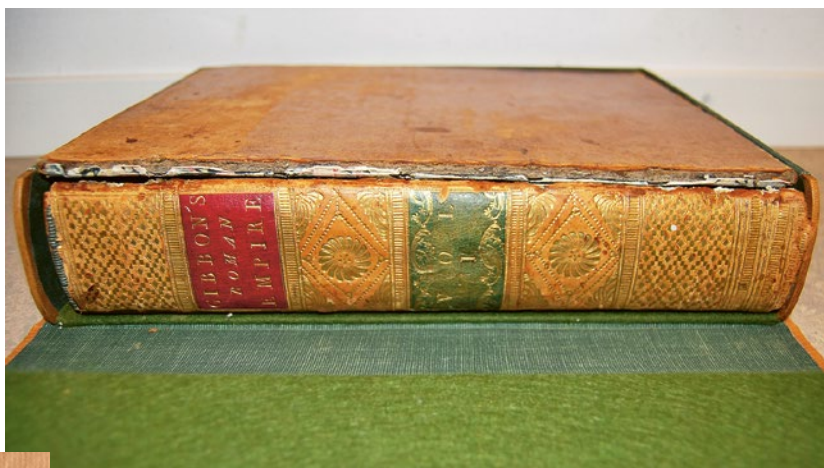
I Gibbons exposé står detaljerna nästan alltid i förgrunden – det väsentliga och det oväsentliga får lika mycket utrymme, kan det ibland tyckas. Historien ter sig som en serie sekventiella händelser som ofta saknar mening och samband, precis så förvirrande som samtiden många gånger kan te sig. Historikern har nämligen privilegiet att vara efterklok och kan därför skaffa sig en annan överblick än den som självt genomlevt ett händelseförlopp.¹² Sådan historieskrivning kritiserar inte sällan för att bli teleologisk och i många sammanhang omhuldas i stället så kallad historia framlänges. Detta var också Gibbons, förmodligen oreflekterade, metod. Han teoretiserade mycket lite om historiens drivkrafter och resultatet var snarare beroende av hans tillvägagångssätt. När han skred till verket hade han bara en vag aning om slutresultatet. Hans ursprungliga avsikt var att endast föra framställningen fram

till Västroms fall år 476, därför valde han medvetet en något obestämd titel på sitt verk. Framgången och rastlösheten drev honom senare att fortsätta skildringen ända fram till 1453. Kärleken till läsande hade väckts av hans muster i unga år och den skulle han inte vilja byta mot alla Indiens dyrbarheter, skrev Gibbon i sina memoarer. Men för att det skulle finnas något värde i läsningen och något syfte med frågorna behövde han en daglig rutin och en uppgift. Volym ett trycktes 1776, volym två och tre 1781, och med detta hade han nått slutet för det västliga imperiet. När en lätt reviderad version av de första böckerna publicerades våren 1782 kungjorde han sin avsikt att föra verket vidare till Konstantinopels fall, och därmed var tärningen kastad.¹³

Gibbons skrivprocess

Någon generalplan fanns med andra ord inte när Gibbon först satte pennen till papperet – inläsning och författande gick hand i hand och historien tog form i samma takt som manusbuntarna växte. Han har själv ganska utförligt redovisat sitt arbetssätt. När han tog sig an en ny bok studerade han först innehållsförteckning och disposition för att sedan lägga den åt sidan. Han begrundade därpå noga all den kunskap han redan hade eller trodde sig ha om ämnet; detta skedde gärna under långa ensamma promenader. Nu var han rustad att bedöma på vilket sätt det nya verket kunde komplettera hans tidigare kunskaper: ibland fick han sina uppfattningar bekräftade, ibland livades han av konfrontationen med en annan åsikt. Om det fanns förstahandskällor att tillgå var de alltid att föredra framför sekundära källor och bearbetningar. Medaljer, inskriptioner, geografiska data och kronologiska tabeller gav kompletterande information. Lagtexter läste han som historiska snarare än som juridiska källor.¹⁴

Gibbons efterlämnade böcker uppvisar bara undantagsvis marginalanteckningar eller andra bruksspår. Han skrev hellre ned sina omfattande reflektioner på lösa blad eller i notesböcker, men medgav att det var en tidskrävande metod som knappast lönade mödan; egentligen fastnade den väsentliga informationen lättare om han i stället läste böckerna två gånger. Genom koncentrerade studier inhämtade han all den orientering han behövde – vilket många gånger var alla upplys-

Kungliga biblioteket har ett exemplar av första upplagan av volym ett av *The Decline and Fall*. Bandet är engelskt och exemplaret har en personlig dedikation från författaren. När och hur volymen hamnat här är okänt. Den är registrerad i U 126, den katalog som användes från 1769 fram till 1840-talet.

ningar som fanns om ett ämne. Läsning var för honom en lidelse som närmade sig besatthet och i biblioteket fann han sina vänner: 'I was never less alone than when by myself.'¹⁵ I sina memoarer återkom han ofta till detta ämne.

Gibbons privata boksamling omfattade med tiden mellan sex och sju tusen volymer i många kunskapsarter, även bortom det historiska, och han gjorde flitigt bruk av offentliga och privata bibliotek i England, Frankrike och Schweiz.¹⁶ Om han blev varse en oläst skrift i något relevant ämne gjorde han alla ansträngningar att få den under ögonen. De gånger han misslyckades redovisades detta i en fotnot. Likaså recenserade han de olika utgåvor som fanns av de klassiska verken och han sökte alltid efter de bästa editionerna.

Man kan jämföra Gibbons läsning med hur en annan berömd författare, Michel de Montaigne (1533–1592), tog sig an sina böcker. Montaigne läste vitt och brett utan plan, flög som ett honungsbi från blomma till blomma. Komplicerade passager ägnade han högst en tanke eller två och lämnade snabbt för att inte tappa fart. Det ledsamma och det tröttande förbigicks, det lustfyllda bejakades: 'Je ne fay rien sans gayeté.'¹⁷ För Montaigne var nyckelordet lust, för Gibbon var det systematik – men hos honom förenades ar-

betsglädje och arbetsmoral. Utan syfte och mål blev läsningen poänglös. Kynnet påverkade utfallet: Gibbon skrev en vindlande, storslagen krönika över femtonhundra år av europeisk historia, Montaigne uppfann essän.

När kunskapsinhämtningen var avklarad vidtog skrivfasen. Gibbon gjorde nu på samma sätt som tidigare: tänkte igenom ämnets alla aspekter under långa promenader och skissade upp en disposition i huvudet innan han satte pennan till papperet. Han memorerade hela stycken, prövade hur varje formulering låg i munnen och hur perioderna hängde samman. Ibland krävdes åtskilliga varv i hans våning innan en formulering funnit sin rätta form, berättade hans vän och gynnare John Baker Holroyd, Lord Sheffield.¹⁸ Detta var en form för författande som enligt språkforskaren Walter J. Ong i det närmaste upphörde när vanliga skrivredskap blev mer allmänt tillgängliga och sedan boktrycket och den stabila texten förändrat vår perception, men Gibbon efterliknade här som i annat de klassiska auktorerna.¹⁹

Sheffield berättar att Gibbon även komponerade sina brev helt och hållet i huvudet innan han tecknade ned dem, men allt detta var förmågor som övades upp genom åren. Första kapitlet till

The Decline and Fall skrevs om tre gånger, andra och tredje kapitlet två och övriga kapitel i första volymen reviderades i flera led, avslöjade han för en vän.²⁰ Med tiden blev han allt skickligare på att komponera texten och som mogen författare berömde han sig av att kunna leverera hela kapitel i renskrift som aldrig gått vägen via koncept. Manuskriptet till hans förstlingsverk, *Essai sur l'étude de la littérature* (1761), hade däremot renskrivits av en fransk krigsfånge; det var under sjuårskriget, då Gibbon var kapten i South Hampshires grenadjärer, en milis uppsatt som invasionsförsvar.²¹ De militära erfarenheterna sade han sig för övrigt ha haft stor nytta av då han skrev om det romerska imperiet.

Arken till *The Decline and Fall* trycktes vartefter manuset färdigställdes och huvudet var i produktion medan svansen ännu befann sig på idéstadiet, som Gibbon själv beskrev det. Han ville inte ha manuset granskat av någon utomstående och boktryckaren var den enda som hade läst texten före publiceringen. Det var svårt, skrev han i ett brev till en vän, att finna någon som hade nog med fritid, uppriktighet och kunskap för uppgiften. 'After all, the public is the best Critic', tillade han.²²

Om felaktigheter upptäcktes i den första upplagan hoppades Gibbon kunna justera dem i den andra, men de ändringar han senare faktiskt gjorde handlade mestadels om stilistiska förbättringar, mer sällan om rättade sakuppgifter.²³ I sina memoarer framhöll han att verkets fel och förtjänster uteslutande var att tillskriva honom själv och han kunde samtidigt berätta om en anmärkningsvärd bedrift: Den produktive franske skriftställaren Rétif de la Bretonne (1734–1806), i dag kanske mest känd som gestalt i Ettore Scolas film *Natten i Varennes* från 1982, försörjde sig vid sidan av sitt omfattande författarskap som korrekturläsare på ett tryckeri. Denna befattning gav honom möjligheten att överföra en hel volym från tanke till tryck och boken kunde överlämnas åt läsarna utan att någonsin ha nedtecknats med penna på papper.²⁴

Språkfrågan

I sin ungdom hade Gibbon lockats av katolicismen och vid sexton års ålder konverterade han i löndom. Den bestörte fadern sände honom till

Lausanne i Schweiz för omprogrammering och där kom han att stanna i fem år. Vistelsen ledde inte bara till att Gibbon återfördes till den rätta tron, han blev också helt tvåspråkig. Franska var länge hans förstaspråk när han skrev; det var det språk han tänkte på och det snabbaste sättet att vinna en stor internationell läsekrets. Anonymt lade han fram ett utkast till sin första bok inför ett litterärt sällskap i London; detta skall ha skett 1767. Han lyssnade till deras dom utan att ge sig till känna. Den omedelbara upplevelsen var smärtsam, medgav han senare, men med lite eftertanke erkände han det berättigade i kritiken. Manuskriptet brast inte bara i lärdom, utan stilen var därtill alltför ordrik och svulstig. Franska språket hade visserligen avsatt en mängd litterära mästerverk, men Gibbon fann att det saknades goda stilistiska förebilder till den sorts allvarliga historieberättande han själv strävade mot.²⁵

Valet att övergå till engelska influerades av den beundrade filosofen David Hume, som uppträdde som ett slags mentor åt den unge Gibbon. Att skriva på franska var som att bära kvistar till skogen, skrev Hume med en lånad fras som Horatius använt om romerska författare som skrev på grekiska. I det artonde århundradet var grekiskan mest ett kuriosum medan latinet ännu frodades som de lärdas tungomål. På samma sätt, förutspådde Hume, skulle det engelska språket få en stadig och växande betydelse tack vare den brittiska koloniseringen av Nordamerika. Gibbon medgav att bekvämlighet och en önskan att bli allmänt läst hade dikterat hans val av språk och även om han fann Humes profetia högst sannolik så hade den bara marginell betydelse: han var nöjd om han kunde attrahera åtminstone några läsare i sin samtid och gjorde sig inga illusioner om att bli läst i eftervärlden på någon sida av Atlanten.²⁶ Humes kommentarer gällde ett annat och tidigare arbete, men eftervärlden kan besanna hans förutsägelse, och att Gibbon senare bestämde sig för att skriva om det romerska rikets nedgång och fall på engelska har utan tvekan bidragit till verkets kvarlevande betydelse. Senare i livet kastade han av anspråkslösheten och medgav att hopp om fortlevnad efter döden närs av tre sorters människor: föräldrar, religiösa svärmare och författare.²⁷

Latinet hade Gibbon lärt sig att bemästra parallellt med franskan och hans kunskaper var

Det var i Santa Maria in Aracoeli ovanför trappan till vänster som Gibbon fick den första ingivelsen att skriva om Roms sönderfall. Gravyr av Giovanni Battista Piranesi (1720–1778), 1700-talets andra hälft.

nästintill fulländade (italienskan fick han på köpet). Misstag förekommer, men de läsfel som senare utgivare uppmärksammat beror inte sällan på brister i de editioner Gibbon använt. Han var huvudsakligen självlärd i grekiska och den färdigheten gick inte lika djupt.²⁸ Han ringaktade också den råbråkade grekiskan i de senantika källorna, som för honom var ännu ett bevis på det kulturella förfall som ägt rum sedan den klassiska höjdpunkten ett halvt millenium före Kristi födelse. Prokopios var den ende av senantikens grekiska krönikörer som fann nåd inför hans kritiska blick.

Utgivningen

I en ofta återgiven scen från hans *grand tour* har Gibbon själv berättat hur han fick en heurekaupplevelse då han i Santa Maria in Aracoeli på Kapitolium i Rom lyssnade till franciskanermunkarnas aftonsång den 15 oktober 1764. Han hade varit i staden mindre än en vecka.

Från unga år hade Gibbons strävan alltid varit att bli historiker, men han tvekade länge om

det rätta ämnet för ett mer allvarligt försök. Den nyare historien valde han bort då den så ofta var tendentiös och färgad av partistrider. I stället övervägde han vid olika tillfällen Richard Lejonhjärtas korståg, den franske kung Karl VIII:s italienska fälttåg, en biografi över sjökrigaren och upptäcksresanden Sir Walter Raleigh, en historia om Florens under Medicerna och mycket annat. Det motiv som lockade honom mest var den ädla historien om frihetssträvandena i hans adopterade hemland Schweiz, men det föll på att en stor del av källmaterialet var skrivet på en arkaisk tyska, ett språk som han aldrig iddes lära sig.²⁹

Men i kvällningen i den eviga staden, i basilikan byggd på ruinerna av det gamla Jupiter-templet, som han skrev, gick det plötsligt upp för Gibbon vad han skulle fördjupa sig i.³⁰ Hans intresse för den romerska antiken hade väckts av en slump i de tidiga tonåren, men han ville nu inte ge sig i kast med den heroiska expansionsfasen – det hade andra gjort före honom. I stället skulle han beskriva Roms sönderfall. Hans första plan, inspirerad av platsen, var emellertid att beskriva *stadens*, inte imperiets, olyckliga öden.³¹

Den plötsliga ingivelsen har satts i fråga eftersom det tog många år innan den storslagna planen realiserades, år som fylldes av en mängd försök i andra ämnen.³² Men det finns ingen egentlig motsättning mellan dessa omständigheter. Han vore inte den förste, ej heller siste författare som fått en bokidé på ingivelse och burit den med sig i åtskilliga år i väntan på det rätta tillfället att sätta den i verket; det innebär inte att den mellanliggande tiden tillbringats i överksamhet eller varit fri från andra impulser.

Gibbons mer målinriktade studium inleddes 1768, men friheten att på allvar skriva historia kom först 1772, två år efter faderns död, då den aspirerande författaren 33 år gammal flyttade in med ett halvdussin tjänare, en dvärgspets, en papegoja och sin omfattande boksamling i ett hus på Bentinck Street i London. Där kunde han dela sin tid mellan biblioteket, societetslivet och huvudstadens boklädor.³³ Inte långt därefter, 1774, inledde han dessutom en första period som ledamot av parlamentet. Han lade för övrigt aldrig ett enda förslag eller fällde ett enda yttrande fastän hans vänner menade att han rentav var bättre som konversatör än som författare – men bara i mindre sällskap.

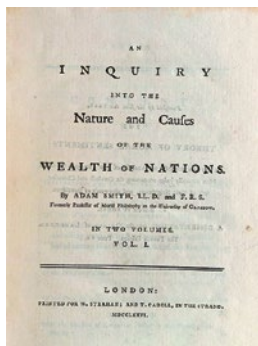
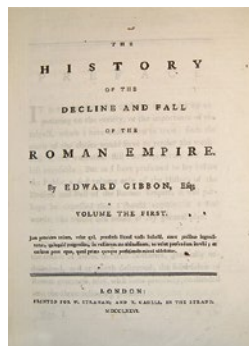
I juni 1775 var manuset till den första volymen färdigt att tryckas. Gibbon hade kommit överens

med bokhandlaren Thomas Cadell (1742–1802) och boktryckaren William Strahan (1715–1785), bägge dominerande aktörer på Londons bokmarknad med författare som Samuel Johnson, David Hume, Adam Smith och Benjamin Franklin i sin utgivning.³⁴ Gibbon hade inledningsvis förhandlat med sin vän förläggaren Peter Elmsley, men denne hade avböjt utgivningen som ekonomiskt alltför riskabel. Strahan hyste tvärtom de högsta förhoppningar. Han förutsåg att verket skulle bli en prydnad för samtiden, översättas till alla moderna språk och bli ett bestående litterärt monument.³⁵ Gibbon och Strahan satt för övrigt i parlamentet under två sammanfallande perioder 1774–1784, men det finns inga indikationer på att det var politiken som förde dem samman.

Tryckning och korrekturläsning tog resten av året och det dröjde till den 17 februari 1776 innan den första volymen nådde bokhandelsdiskarna. Den första utgåvan trycktes i kvartoformat och upplagan hade ursprungligen bestämts till 500 exemplar, men genom Strahans förutseende fördubblades den. Beslutet fattades efter att 25 ark redan färdigställts. När dessa tilltrycktes gjordes vissa korrigeringar och typografiska ändringar, vilket gör att den första volymen finns i två variantupplagor.³⁶ Gibbon påpekade blygsamt och helt säkert riktigt att namnet på förläggaren gjorde mer för att sälja verket än namnet på författaren, men succén var omedelbar. Priset för en obunden volym var 1 guinea, vilket svarade mot drygt två svenska gulddukater eller närmare fem riksdaler, täckande en månadslön för en kvalificerad arbetare. Trots priset sålde den som 'a three-penny pamphlet on current affairs', enligt Cadell, och inom två veckor var hela upplagan slut.³⁷ Gibbon skrev till sin styvmor:

I have the satisfaction of telling you that my book has been very well received by men of letters, men of the world, and even by fine feathered Ladies, in short by every set of people except perhaps by the Clergy, who seem (I know not why) to shew their teeth on the occasion. A thousand Copies are sold, and we are preparing a second Edition, which in so short a time is, for a book of that price, a very uncommon event.³⁸

Gibbon hade skrivit ett avtal som gav honom två tredjedelar av eventuell vinst på boken. Han tjänade 300 pund bara på den första tryckningen

Med utgivningen av två odödliga klassiker blev 1776 ett mirakelår för Gibbons förläggare Strahan & Cadell. Den 17 februari publicerades första delen av *The Decline and Fall* och knappt tre veckor senare, den 9 mars, kom Adam Smiths *Wealth of Nations*. Bägge verken kunde läsas i nära identisk typografisk utstyrelse.

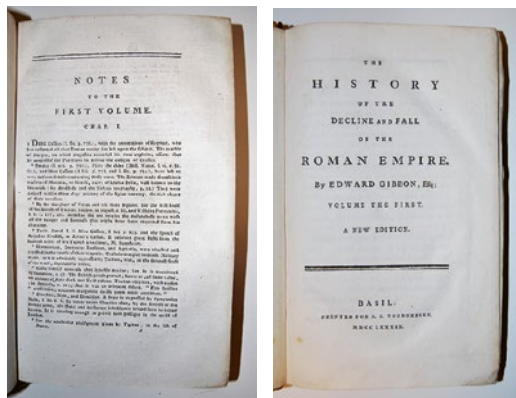
och sammanlagt 4 000 pund på de tre första volymerna av *The Decline and Fall*, en god förtjänst.³⁹ Framgången ledde även till att folk rusade för att få fatt i hans kommersiellt misslyckade förlingsverk, *Essai sur l'étude de la littérature* från 1761. Priset på det sällsynta trycket femtondubblades på den antikvariska marknaden. Ivrig att bli utgiven hade den unge författaren skrivit över alla eventuella inkomster från skriften till boktryckaren, Thomas Becket, men Gibbon hade behållit upphovsrätten. Trots att Copyright Act från 1710 gett stärkt skydd åt författarna och förbjöd utgivningsprivilegier utan tidsbegränsning hade Londons boktryckare sett till att skydda sina intressen och vred ofta rättigheterna ur händerna på skribenter med svag förhandlingsposition. Detta missbruk upphörde slutligen 1774 med det viktiga avgörandet *Donaldson versus Becket*, alltså just Gibbons gamle förläggare, i vilket överhuset dömde till författarnas förmån. Två år senare bönade Becket om rätten till en nyutgåva av *Essai sur l'étude*, men Gibbon, förlägen över denna ungdomsförsyndelse, vägrade. Han kunde dock inte förhindra att den trycktes illegalt i Dublin, men inte heller denna utgåva stillade efterfrågan. 'Such is the power of a name', sammanfattade Gibbon lakoniskt.⁴⁰

Till juni 1776 producerades en andra, lätt uppdaterad tryckning om 1500 exemplar av *The Decline and Fall* och hälften var borta inom en vecka. Gibbons förläggare hade aldrig upplevt en sådan efterfrågan på en andra upplaga, menade han.⁴¹ I april 1777 utkom en tredje upplaga om 1000 exemplar, fortfarande i kvarto men nu med fotnoter i stället för slutnoter. Gibbon föredrog själv att ha dem i slutet och det är därför kuriöst att hans bibliotekskatalog bara registrerar två av utgåvorna med fotnoter.

Till de snabbt slutsålda auktoriserade trycken skall fogas en piratutgåva i oktavformat med fotnoter producerad av Hallhead i Dublin 1776. Av de inkomster den inbringade såg varken författare eller förläggare en *shilling*, men detta slags uppmärksamhet stimulerade ändå Gibbons fåfänga. Piratutgåvor åsido gjorde Gibbon ändå god affär på sitt författarskap. Sammanlagt skall *The Decline and Fall* ha inbringat honom 9 000 *pound sterling*, vilket kan motsvara omkring 16 miljoner kronor i dag, en betydande om än ej ofantlig summa.⁴²

Med sina inkomster kunde Gibbon leva ett bekvämt liv. 'I am indeed rich', skrev han belåtet på äldre dagar, 'since my income is superior to my expense, and my expense is equal to my wishes.'⁴³ Han kom från en förmögen familj och även om stora delar av kapitalet hade vårdslösets av fadern och farfadern fanns det tillsammans med de honorar som senare inflöt tillräckligt över för att han skulle vara ekonomiskt oberoende på en någorlunda hygglig nivå och kunna ägna sig åt sitt författarskap på heltid. Han hade blott en allvarlig kurtis, med den schweiziska författarinnan Suzanne Curchod, men deras äktenskapsplaner underkändes av Gibbons far. Curchod gifte sig senare med den bekante bankiren Jacques Necker och blev mor till Germaine de Staël. Vänskapen med Neckers bestod, men Gibbon förblev ensamstående livet ut.

Förlagsbranschen var under 1700-talet mer kommersialiserad i Storbritannien än på kontinenten. Författare var tidigt tvungna att finna avsättning för sina texter hos en läsande publik och endast få författare försörjdes genom statliga tjänster eller privata mecenater. Detta gynnade den framväxande skönlitteraturen, men inverkade menligt

Baselupplagan från 1789 som föredrogs av Gibbon, med noterna samlade i två separata volymer. Denna oktavutgåva innehöll också utvikbara kartor över olika delar av det romerska imperiet. Det här var förläggaren Johann Jakob Thurneysens andra Gibbonupplaga. En första hade utgivits 1787–1789 där volym 1–6 hade noterna sist i varje del medan volym 7–12 fick en separat del 13 med noter. Thurneysen köpte senare även utgivningsrätten till Adam Smiths *The Wealth of Nations* från Strahan.

på den historiska forskningen, som jämfört med Frankrike och Tyskland var skäligen enkel och ofruktbar. Historiska böcker författades av diletanter med liten förmåga och vilja till vetenskaplig förnyelse. Men i samma mån som Gibbon underkände många av de inhemska föregångarna förkastade han litterärt orienterade skriftställare av Voltaires och Diderots art, som satte formuleringsglädje framför vetenskaplig noggrannhet och som dessutom var snåla med att citera andra. Det särpräglade med Gibbons författarskap var att han lyckades kombinera ett säljande tilltal med gedigen akribi. Hans förmåga att appellera till både lekman och lärd var något nytt i Storbritannien.⁴⁴

Fotnoterna

Gibbons fotnoter är ett kapitel för sig. I idéhistorikern Anthony Graftons kartläggning *The Footnote: A Curious History* är Gibbon den person som har flest träffar i registret och han beskrivs som en nydanare som upphöjde fotnoten från snustorrt instrument för källredovisning till ett utrymme där författaren kan ge klipska och fyndiga blinkningar åt läsaren. I de famösa kapitlen 15 och 16, som väckte stor uppståndelse och som vi återkommer till nedan, avhandlade Gibbon kristendomens äldsta utveckling. Det som orsakade rabalder var hans sätt att beskriva den nya religionens etablering som ett historiskt fenomen, inte sällan med en skeptisk underton. Onekligen skedde ju fantastiska mirakler under kyrkans äldsta tid, förklarade han utan att man vet om han menade allvar – något annat hade i alla händelser inte gått att hävda i skrift. Men lika onekligt var ju att slika mirakler inte förekom i samtiden. Vid något skede i historien måste de alltså ha upphört, om det nu ägt rum plötsligt eller gradvis. 'The conversion of Constantine is the æra most usually fixed by Protestants', konstaterade han i en fotnot. 'The more rational divines are unwilling to admit the miracles of the fourth, whilst the more credulous are unwilling to reject those of the fifth, century.'⁴⁵ Rationella teologer underkänner 300-talets mirakler, medan de mer godtrogna ogärna avfärdar 400-talets. Den här sortens tvetydiga och fyndiga formuleringar är återkommande i noterna.

Gibbon uppvisade en hållning till noter som ter sig gåtfull mot bakgrund av de ansträngningar

han gjorde både att författa och att försvara dem. Han skrev alltid huvudtexten först och tillfogade noterna i efterhand, ibland långt senare. I hela verket uppgår de till över åtta tusen, men han menade att de störde det narrativa flödet. Skulle de alls vara med kunde de med fördel samlas till separata volymer, som i Basel-upplagan framställd i fjorton oktavyolymer med noterna behändigt koncentrerade till de två sista. Det var på läsarnas enträgna begäran Gibbon gått med på att flytta noterna från slutet till botten på sidan, men han sade sig ofta ha ångrat sin eftergivenhet.⁴⁶

Det är troligt att läsarnas preferenser vägdes in, men tungt vägande synpunkter kom även från David Hume i brev till hans och Gibbons gemensamma boktryckare William Strahan. Den uppburne filosofen måste ha läst Gibbons volym ganska omedelbart efter att den lämnat tryckpressen. Redan den 8 april, sju veckor efter publiceringen, skrev han ett långt och bokhistoriskt mycket intressant brev där han gav typografiska råd till Strahan.

The Author [Gibbon] tells me, that he is already preparing a second Edition. I intended to have given him my Advice with regard to the manner of printing it; but as I am now writing to you, it is the same thing. He ought certainly to print the Number of the Chapter at the head of the Margin, and it would be better if something of the Contents could also be added. One is also plagued with his Notes, according to the present Method of printing the Book: When a Note is announced, you turn to the End of the Volume; and there you often find nothing but the Reference to an Authority: All these Authorities ought only to be printed at the Margin or the Bottom of the Page.⁴⁷

Hume förordade alltså en rad justeringar för att öka överskådligheten: kapitelnumren borde anges i övre delen av marginalen, levande kolumn-titlar som rekapitulerar innehållet borde tillfogas och slutnoterna – åtminstone de uteslutande refererande – borde flyttas till botten av varje sida. Önskemålet om kolumntitlar var i och för sig märkligt eftersom utgåvan redan hade utförliga marginalrubriker, men till den andra upplagan hade kapitelnumren tillfogats just där Hume önskade. Till tredje upplagan 1777 hade även noterna justerats och återfanns nu längst ned på sidan. Till Gibbons förtret.⁴⁸

Religionen satt under lupp

Gibbon tillhörde den sista generation som kände ett organiskt sammanhang med den antika världen. För honom var det inget anmärkningsvärt med att kontrastera Roms politiska omständigheter eller levnadskomfort mot förhållandena i hans egen tid, och då vann avgjort den samtida politikerna respekterade medborgarnas fri- och rättigheter och där karosserna hade fjäderupphängningar. Liberalismen och industrialismen har inneburit ett paradigmskifte som gör alla sådana sammanställningar poänglösa. I gengäld var Gibbon tidigt medveten om att de historiska källorna måste bedömas i rätt kontext – om man bara läste klassikerna som tidlös litteratur utan förankring i ett tidsmässigt och socialt sammanhang gick deras grundläggande budskap förlorat. Denna uppfattning var inte helt etablerad i samtiden och hans historiesyn kan skänka insikter även åt oss sena tiders barn.⁴⁹

Den inte minst klarläggande påminnelsen av att läsa Gibbon är att hela Medelhavsområdet

hängde samman religiöst. Gibbons egen religiositet har varit föremål för många studier. Han förefaller ha varit övertygad i sin tro på en Gud, men han var skeptisk till dennes många förkunnare på jorden. Efter sitt ungdomliga svärmande för katolicismen tycks han av praktiska och förnuftmässiga skäl ha känt sig mest bekväm med de mer stillsamma protestantiska religionsyttringarna. Störst uppmärksamhet efter utgivningen av den första volymen av *The Decline and Fall* väckte kapitel 15 och 16 i vilka han behandlade kristendomens födelse, framväxt och spridning, och dess väg från förföljd sekt till statsreligion. Att Gibbon behandlade kristendomens tidiga, heroiska era som ett historiskt fenomen och inte som den uppenbarade sanningens seger över vidskepelsen väckte anstöt i samtiden. I dag kan vi däremot se det förtjänstfulla i hans organiska synsätt på tidens religiösa motsättningar. Den klassiska polyteismen, den evangeliska missionen, kyrkans splittring i en östlig och västlig gren, islams framväxt – allt rörde sig hos Gibbon i en gemensam kontext, inte i separata rum.

Gibbons fickur och snusdosa i guld förvaras i dag på British Museum. Snusdosan införskaffades sommaren 1776 och kostade 37 pund, vilket var mer en tiondel av arvodet för den första, succéartade tryckningen. Dosan hade genom Horace Walpoles förmedling framskaffats i Paris av den berömda salongsvärdinnan Marie Anne de Vichy-Chamrond, markisinna av Deffand.

Gibbons värja från 1780-talet förvaras i dag på British Museum. Varje gentleman bar blankvapen, men Gibbon hade också en gedigen militär karriär som kapten i hemlandsvärnet 1759–1762. 'The discipline and evolutions of a modern battalion gave me a clearer notion of the phalanx and the legion; and the captain of the Hampshire Grenadiers (the reader may smile) has not been useless to the historian of the Roman Empire.' Bland Gibbons officerskamrater och dryckesbröder fanns för övrigt skriftställaren John Wilkes, senare berömd för sin oförtröttliga kamp mot inskränkningarna i den brittiska pressfriheten.

Redan i det andra kapitlet hade Gibbon framhållit den grundläggande toleranta karaktären i de ursprungliga polyteistiska religioner som utövades över hela imperiet.

Such was the mild spirit of antiquity, that the nations were less attentive to the difference than to the resemblance of their religious worship. The Greek, the Roman and the Barbarian, as they met before their respective altars, easily persuaded themselves that, under various names and with various ceremonies, they adored the same deities.⁵⁰

Polyteismen var kongenial med ett multietniskt imperium som det romerska. Religionens roll är att tygla de onda passionerna och under de gamla gudarna fick envar bli salig på sin fason så länge man inte bröt mot vissa gemensamma mellanmänskliga levnadsregler. Historikern Roy Porter har jämfört det med den gemensamma religionen fotboll, där utövarna kan dyrka olika lag.⁵¹ I detta tillstånd hade kristendomen kunnat fungera som en av många godtagbara kulturer. Vändpunkten kom när Konstantin I (d. 337) konverterade. Gjorde han det av övertygelse? Av beräkning? Av statsräson? Gibbon lutade åt det senare.

The primitive Christians derived the institution of civil government, not from the consent of the people, but from the decrees of heaven. The reigning emperor, though he had usurped the sceptre by treason and murder, immediately assumed the sacred character of viceregent of the Deity. To the Deity alone he was accountable for the abuse of his power; and his subjects were indissolubly bound, by their oath of fidelity, to a tyrant who had violated every law of nature and society.⁵²

Inte nog med att Gibbon skildrade uppenbara ogudaktigheter i positiv dager, han ställde dem dessutom i positiv kontrast till kristendomen: 'Some obscure traces of an intolerant spirit' fanns på sina håll och i synnerhet hos kristna och judar, det vill säga bokens folk.⁵³

Gibbons val att inte behandla kristendomen som en teolog, utan som en historiker och filosof, kom att bereda honom åtskilliga bekymmer. Till att börja med hade han svårt att koncentrera framställningen även om han i tre genomskrivningar lyckades minska omfånget avsevärt. Han var ändå missnöjd med slutresultatet, och hade han vetat vilken uppståndelse de skulle orsaka,

hur många fiender och få vänner de kom att rendera honom, hade han övervägt att skriva om bägge kapitlen helt och hållet, suckade han.⁵⁴

Cambridgeteologen Richard Watson inledde attackerna med *An Apology for Christianity in a series of letters addressed to Edward Gibbon* (1776), men den skriften föranledde inget svar. Ytterligare ett par publikationer förbigicks utan respons, men när Henry Edwards Davis, en tjugotvårig obemärkt Oxfordteolog, gav sig in i leken och anklagade Gibbon för plagiat, felciteringar och bristande akribi var det ett angrepp på hans heder och ställning som historiker. Gibbon författade en skoningslös, bitvis arrogant och inte särskilt elegant replik. Davis hade kontrollerat mot fel editioner, skrev han nedlåtande, men han var välkommen att besöka Gibbons hem närhelst han själv var ute så skulle hans tjänare ge honom möjlighet att konsultera rätt upplagor i biblioteket. Efter denna lilla förlöpnig återtog Gibbon behärskningen och förbigick all vidare kritik med tystnad.⁵⁵

Fram till Gibbons död publicerades åtminstone 58 separata skrifter vid sidan av ett stort antal tidnings- och tidskriftsartiklar med kritiska angrepp på hans verk och framför allt hans hädiska beskrivning av kristendomen. Detta uttryck för den galliska smittan var opassande för en engelsman och skämde det annars utmärkta verket, hette det i en typisk recension:

We lament that, in a work which in other parts, breathes the liberal and manly spirit of Greece and Rome, the Author should descend to employ against the religion of his country and its professors, the oblique and insidious artifices of the Gallic school and of Voltaire, its superficial master.⁵⁶

Gibbons indignation över anstormningen övergick i indifference, som han själv uttryckt det, men i somliga kretsar gjorde hans deism hela verket förhatligt och det upphörde inte med hans död. Hans gamla college i Oxford, där han tillbringat fjorton olyckliga och ofruktbara månader, vägrade på denna grund rentav att ta emot ett exemplar av hans samlade verk som gåva.⁵⁷ Det väsentliga i det långa loppet var likväl inte den kritik han mottog, men att han trots allt gick välbehållen genom striden. Det var efter detta uppenbart att kyrkan inte hade någon särställning, utan kunde och måste behandlas på samma villkor som andra

historiska fenomen. Detta var Gibbons bidrag till det stora upplysningsprojektet.⁵⁸

Gibbons bibliotek

För Gibbon var läsning en lidelse som krävde ett ändamål och böcker var inte bara en passion, utan också en förutsättning för hans arbete. Han följde upp spår i offentliga bibliotek där sådana fanns att tillgå (i Lausanne, Genève och Bern, men inte i London), men grunden för hans studier fanns i hans egen boksamling. Genom kataloger och korrespondens kan dess tillväxt följas: År 1777 ägde han 1920 titlar fördelade på 3300 volymer. Sex år senare uppgick samlingen till mellan fem och sex tusen volymer, och 1788 hade den ökat med ytterligare något tusental. Böckerna förvärvades mestadels på auktioner och i huvudstadens många boklådor. 'To a lover of books the shops and sales of London present irresistible temptations', skrev han.⁵⁹ Hans bibliotek var avsett för studier, inte för uppvisning:

I may allow myself to observe that I am not conscious of having ever bought a book from a motive of ostentation, that every volume before it was deposited on the shelf was either read or sufficiently examined, and that I soon adopted the tolerating maxim of the elder Pliny, *nullum esse librum tam malum ut non ex aliqua parte prodesset* [ingen bok är så usel att inte något nyttigt går att vinna därur].⁶⁰

I ett enda fall gav Gibbon luft åt bibliofila böjelser. Det gällde Robert och Andreas Foulis utgåva av Homeros, korrekturläst sex gånger av orientalisterna George Muirhead och grecisten James Moor. De fyra foliovolymerna, tryckta 1756–1758, förlades av det samlade professorskollegiet i Glasgow och beundrades och prisbelönades både för sin typografi och för sin vetenskapliga noggrannhet. Gibbon stämde in i hyllningarna:

As the eye is the organ of fancy, I read Homer with more pleasure in the Glasgow edition. Through that fine medium, the poet's sense appears more beautiful and transparent.⁶¹

De skilda förvärvskanalerna gav Gibbons boksamling ett disparat utseende och de av hans volymer som i dag kan spåras visar ingen uniformitet, inte ens i märkningen. Många gånger saknas ägaranteckning; ibland finns en signatur

med penna; stundom har han applicerat en enkel etikett med E. GIBBON i kapitålskrift; efter 1780 anbringade han gärna sitt exlibris med familjevapnet. Bokägarmärket är känt i två varianter, bägge graverade av R. B. Hughes på Bond Street några kvarter från Gibbons hem.⁶²

Den äldsta katalogen var indelad i åtta ämneskategorier: Historia, Teologi, Juridik, Filosofi, Konster och vetenskaper, Klassiker (*literae humaniores*), Blandat samt Småskrifter. Historia och klassiker utgjorde precis hälften av titlarna. De senare katalogerna upprättades på kort. Varifrån Gibbon fått inspirationen går inte att veta säkert, men det var ett helt nytt sätt att registrera en samling. Några färdiga katalogkort fanns inte att införskaffa, utan han använde den blanka baksidan på spelkort. Den 15 maj 1791 utfärdade den franska konstituerande nationalförsamlingen regler för katalogiseringen av böcker – detta anses vara den äldsta nationella regleringen i sitt slag. Bakgrunden var att en stor mängd ecklesiastiska boksamlingar nyligen hade nationaliserats och kronan behövde få överblick över tillgångarna. Bibliotekarien Gaspard Michel LeBlond föreslog att denna nationella samkatalog skulle registreras på spelkort. År 1775 hade metoden beskrivits av abbé François Rozier, som upprättade ett index över den franska vetenskapsakademiens handlingar. För honom var dock spelkortet ett mellanled för att organisera stoffet innan det överfördes till det färdiga alfabetiska registret, som trycktes i bok-

form. Det förefaller som om detta transitiva bruk av katalogkort hade viss utbredning i Frankrike vid samma tid. Hofbibliothek i Wien var 1780 möjligen först med att upprätta en kortkatalog, vilken fördes på styva pappersark med religiösa bilder som skars till för det nya ändamålet. För privatpersoner var spelkort ett lämpligt medium eftersom de var enkelt åtkomliga, förhållandevis standardiserade i formatet och normalt hade vita baksidor till en bit in på 1800-talet.^{62a}

Gibbon föregrep det franska nationella regelverket (hans kortkatalog tycks inte ha uppdaterats efter 1789), men anknöt alltså till ett bruk som prövades i samtiden. Somliga poster har Gibbon själv registrerat, men huvudsakligen är det någon annan person, som bara haft ytlig kännedom om böckerna och deras innehåll, som hållit i pennan. Det är oklart om kortkatalogen var en tillfällig eller permanent lösning, men Gibbon hade behov av flexibilitet eftersom hans böcker var spridda på flera orter och sannolikt hade han ambitionen att någon gång sammanföra dem. Han följde samma katalogiseringspraxis som nationalförsamlingen senare fastslog i lag: författarnamn (när detta var känt), titel, tryckort och -år samt format. I den franska nationella inventeringen var bokens värde viktigt och därför angavs även inbindning – exempelvis M. R. för *maroquin rouge*, röd marokäng. Gibbon, som saknade utvecklat intresse för böckernas form och estetiska kvaliteter, dispenserade sådan information. En annan skillnad var att Gibbon organiserade sina kort på tvären, som i senare tiders cardskataloger, medan den franska lagen föreskrev stående registrering.

Sitt första bibliotek hade Gibbon inrättat i den bostad på Bentinck Street i Londons Marylebone, där han installerade sig 1772. Där bodde han i elva år och skrev de fyra första volymerna av *The Decline and Fall*. Biblioteksrummet hade en eldstad och ljusblåa papperstapeter med guldbård. Bokskaåpen var vitmålad med en skuren fris.

När Gibbon flyttade till Lausanne 1783 var han tvungen av magasinera en stor del av biblioteket hos sin vän Lord Sheffield på Downing Street. Folio- och kvartoutgåvor byttes mot mer behändiga format. Ett urval av runt två tusen böcker, de mest använda och de mest svåråtkomliga, fraktades i lårar till Schweiz och kompletterades snart med nya förvärv. Gibbons nya bostad hos ungdomsvännen Jacques-Georges Deyverdun var

Gibbons första exlibris.

Campo Vaccino. De begravda resterna av det gamla Forum Romanum försänkte 1700-talets bildade resenärer i sentimentala meditationer. Gravyr av Piranesi, 1700-talets andra hälft.

spatiös och i stället för utsikt mot en trång innergård fick hans bibliotek en vidsträckt vy över vingårdar, sädesfält, skogar och en sjö; i fjärran skymtade Savojens berg. Biblioteket fördelades på två rum och ett förmak, väggarna var boaserade och målade i en gulvit kulör. Ena långsidan öppnade sig mot söder med tre stora fönster, de andra väggarna täcktes av 27 inbyggda bokskåp med flyttbara hyllplan. Bokskåpen med massiva trädörrar kunde stängas och låsas och därmed helt dölja sitt innehåll. Över eldstaden hängde Joshua Reynolds' porträtt av vännen Lord Sheffield. Sedan en vattenklosett 1791 installerats i anslutning till biblioteket var Gibbons bekvämlighet fulländad: 'few men of letters, perhaps, in Europe, are so desirably lodged as myself.'⁶³

Gibbons bibliotek splittrades efter hans död, men många av böckerna återfinns i dag i privata

och offentliga samlingar i Storbritannien och Förenta staterna.⁶⁴ Kirurgen Geoffrey Keynes, bror till ekonomen, rekonstruerade på 1930-talet stora delar av biblioteket via Gibbons egna kataloger, fyra auktionskataloger och några smärre handskrifter (se not 57). Keynes uppskattade att han på så sätt lyckats registrera omkring fem sjättedelar av de böcker Gibbon ägt. Sommaren 2017 förvärvade universitetsbiblioteket i Cambridge en tidigare okänd förteckning, upprättad omkring 1870, som bidrar med ytterligare information om Gibbons böcker.⁶⁵

Det är intressant att jämföra Gibbons bibliotek med Carl Fredrik Fredenheims (1748–1803), Sveriges störste kännare av antiken vid samma tid. Hans stora bibliotek såldes på auktion 1805, katalogen innehåller över 2000 nummer. Gibbons bibliotek var inte uteslutande ägnat antikstudiet

– här fanns även naturvetenskap, reseskildringar från främmande världsdelar och skönlitteratur. I jämförelse var dock Fredenheims bibliotek långt mer inriktat på samtida förhållanden. Medan Gibbon ägde en stor mängd böcker på latin var de sällsynta hos Fredenheim, som vid sidan av svenska helst läste på franska, tyska och italienska. Några stickprov visar få överensstämmelser mellan de bägge boksamlingarna och att döma av dessa exempel tycks det inte ha funnits någon självklar europeisk kanon för klassiska studier. Tillemont och Montesquieu, som var Gibbons nära följeslagare, saknades exempelvis hos Fredenheim. Över huvud taget fyllde antikstudiet en överraskande begränsad del av hans bibliotek, som mer upptogs av reseskildringar, nyare historia och samtida politik. Gibbons *The Decline and Fall*, som inom några år fanns översatt till franska (1776–1795), italienska (1779–1792) och tyska (1779–1793), saknades bland Fredenheims böcker. Friedrich August Cleve, som drev lånebibliotek i Stockholm 1783–1796, hade däremot både en engelsk och en tysk utgåva av Gibbon i sin katalog, så efterfrågan tycks ha funnits.⁶⁶

Förklaringar till Roms nedgång och fall

Hur förklarade Gibbon Roms fall och hur står sig hans förklaringar mot den moderna forskningen? För en generation sedan sammanställde den tyske historikern Alexander Demandt 210 förklaringar till Roms undergång, vilka hämtats ur uppemot 2 500 vetenskapliga arbeten.⁶⁷ Det går inte att finna någon allmän konsensus i denna massa av vetande och tyckande. Teorier har kommit och gått och även synen på själva upplösningen har förändrats. Att Konstantinopels fall 1453 innebar den slutliga upplösningen av det bysantinska imperiet har aldrig ifrågasatts, men vad hände egentligen 476, året då Västrom traditionellt antas ha gått under? På senare år har det varit populärt att tala om 'transformation' hellre än 'undergång'. Det året störtades visserligen den maktlöse barnkejsaren Romulus Augustulus av barbarikrigaren Odovakar, men denne var redan klient till den mer potente kejsar Zeno i Konstantinopel. Senaten återställde västs regalier till Zeno, som lät Odovakar fortsätta att styra Italien under invanda former och med vederbörlig underdånighet gentemot härskaren i öst. De forna

provinserna i Afrika, Spanien, Gallien och Britannien var redan uppsplittrade i en rad mer eller mindre oberoende barbarkungadömen, men många av deras regenter försökte efter bästa förmåga att styra enligt vedertaget mönster och behålla den romerska administrativa apparaten. För de flesta vanliga människor fortsatte livet som tidigare, menar transformationsförespråkarna, och förändringarna skedde endast långsamt och för det mesta oblodigt. Större betydelse på sikt hade den östromerska kejsarens ovilja att medge en särställning åt den allt mäktigare påven i Rom, vilket splittrade kyrkan och vidgade den kulturella klyftan mellan öst och väst.

En av de mest namnkunniga förespråkarna för denna uppfattning är classicisten Peter Brown som i början av 1970-talet lanserade, eller åtminstone populariserade, begreppet *late antiquity*, senantiken, för att beskriva ett övergångsskede och komma bort från det etablerade undergångsscenarioet.⁶⁸ På 1990-talet vann denna tolkningsmodell empirisk styrka genom det stora forskningsprogrammet *The Transformation of the Roman World*, finansierat av European Science Foundation.⁶⁹ Svenska läsare har kunnat bekanta sig med dessa idéer genom Dick Harrisons bok *Krigarnas och helgomens tid*.⁷⁰

Bland dem som ifrågasatt transformations-tesen måste nämnas arkeologen Bryan Ward-Perkins, som med *The Fall of Rome and the End of Civilization* har författat en modern klassiker. De skriftliga källorna visar tydligt, argumenterar Ward-Perkins, att barbarinvasionerna chockerade den romerska befolkningen, som kände en djup animositet mot den nya okultiverade härskarklassen. Mer än så visar emellertid de arkeologiska lämningarna en omedelbar och betydande nedgång i materiell välfärd från vilken det tog Västeuropa närmare tusen år att återhämta sig. Splittringen av Romarriket innebar att ett avancerat ekonomiskt system byggd på specialisering och långväga handel kollapsade. Hans mest talande bevisning hämtas från de skärvor av bruksföremål i keramik som återfinns i stora mängder på varje utgrävningsplats i Europa. I Rom tillverkades drejad keramik av hög kvalitet i industriella centra och spreds till låga priser över hela imperiet, från Britannien i norr till Syrien i öster. Från omkring år 500 upphörde penningekonomin att fungera och kulturlagren uppvisar

plötsligt handknådat lergods i stället för drejat. Folk kunde inte längre köpa billiga bruksföremål och man hade glömt bort hur man själv tillverkade dem. Samma tendens visar sig på område efter område: tamboskapens mankhöjd sjönk påtagligt, stora stenhus ersattes av mindre träbyggnader, skrivkonsten föll allt mer i glömska och så vidare.⁷¹

Men var det egentligen yttre eller inre faktorer som ledde till Roms undergång? Militärhistorikern Adrian Goldsworthy har utförligt argumenterat för det senare. De barbariska stammarna invandrade (snarare än invaderade) visserligen i strida strömmar, men inga av dem var intresserade av att upphäva samhällsordningen, tvärtom ville man njuta dess frukter. Det som ledde till Roms undergång var i stället de ständiga statsvälvningarna och militärkupperna på högsta nivå. Under nästan hela 200-talet var det inbördeskrig någonstans i riket och konkurrerande krigsherrar tävlade oupphörligt om kejsarmakten. Rom föll inte för att någon ville upplösa väldet, det föll för att ingen var kapabel att bevara det. Även om det skedde en återhämtning under 300-talet blev byråkratin allt mer upplöst och dysfunktionell. 'The most depressing feature of the later empire', sammanfattar classicisten Michael Grant, 'is the apparent absence of public spirit.'⁷² Armén kunde inte längre stå emot de yttre fienderna – som med tiden själva blev legoknektar i imperiets sold! När visigoternas kung Alarik plundrade Rom år 410 var det inte alls fråga om någon invasion. Han och hans män utgjorde den romerska armén och hade gjort så i decennier, påpekar den amerikanske historikern Ramsay MacMullen.⁷³

Gibbon och Roms nedgång och fall

Vad hade då Gibbon att säga om allt detta? Sanningen att säga hade han nog ingen klar uppfattning om de verkliga orsakerna till det sammanbrott han ville beskriva. Delvis handlar det om att 1700-talets historieskrivning inte var teori- och förklaringsdriven på samma sätt som senare tiders. Delvis handlar det om att verket växte fram parallellt med två decenniers inläsning och ökade insikter. När han gav sig i kast med sitt arbete hade han ett synopsis men ingen tydlig idé om vart han var på väg. Han erkände sin skuld

Louis-Sébastien Le Nain de Tillemont porträtterad i halvfigur och under arbete i sitt bibliotek. Tillemont var Gibbons stora förebild. Odaterad gravyr från 1700-talet. CCO Bibliothèque nationale de France.

till tidigare historiker och det var särskilt två föregångare han tog spjörn emot: Tillemont och Montesquieu.

Louis-Sébastien Le Nain de Tillemont (1637–1698) var en fransk jansenist och historiker som författade dels en krönika över Roms kejsare i sex volymer, dels en historik över kristendomen i sexton volymer.⁷⁴ Bägge verken slutade i 500-talet och Gibbon citerade honom med uppskattning så

länge de hade sällskap genom det förflutna. Det förra verket hade följande förklaring i Gibbons smak på titelsidan: 'Justifié par les citations des auteurs originaux. Avec des notes pour éclaircir les principales difficultez de l'histoire', belagt med citat ur originalkällor och med förklarande noter för att utreda historiska snårigheter. Tillemons skildring slutar med Justinianus, då Gibbon endast kommit halvvägs: 'And here I must take leave for ever of that incomparable guide – whose bigotry is overbalanced by the merits of erudition, diligence, veracity, and scrupulous minuteness', suckade han beklagande när deras vägar skildes åt.⁷⁵

Gibbons inställning till Montesquieu var mer kluven.⁷⁶ Dennes tankar om orsakerna till romarnas storhet och om deras förfall var närmast en essä i 23 korta kapitel och präglades inte alls av den vetenskapliga noggrannhet som Gibbon uppskattade hos Tillemont.⁷⁷ På tal om senantikens krönikörer gjorde han en källkritisk reflektion: 'their knowledge will appear gradually to increase, as their means of information must have been diminished: a circumstance which frequently occurs in historical disquisition.'⁷⁸ Denna iakttagelse kunde delvis appliceras på Montesquieu och Gibbon kritiserade också hans historierelativism när han försvarade tyranniska lagar med argumentet att moraluppfattningar är tidsbundna.⁷⁹ Gibbon var, som redan påpekats, själv medveten om att olika historiska epoker måste bedömas utifrån sina egna förutsättningar, men han rörde sig i grunden i samma politiska universum som Aristoteles och där var despoti alltid ett hot och civil frihet under visa lagar det högsta goda. Montesquieu förklarade Roms förfall med att dess grundläggande republikanska dygder korrumpades när de jämkades mot lokala rättsprinciper hos de underkuvade folken.⁸⁰ Gibbon, som sökte många både externa och interna förklaringar hellre än en enda fördärvad princip, var skeptisk men kan däremot i det allmänna upplägget ha inspirerats av Montesquieu. Denne arbetade med kontraster – *grandeur* kontra *décadence* – medan Gibbon kom att ägna sig åt gradvis förändring: *decline* ledande till *fall*.

Michael Grant räknar till 'minst två dussin' orsaker till Roms nedgång och fall hos Gibbon: militära, politiska, ekonomiska och psykologiska.⁸¹

Kommen till året 476 hade Gibbon nått det mål han inledningsvis föresatt sig och samlade sig till några generella observationer om det romerska imperiets fall i väst. På tiotalet sidor lämnade han det närmaste han någonsin kom en sammanfattning.⁸² Ingen av de moderna förklaringar som diskuterats ovan står i motsättning till Gibbons slutsatser och Grant kallar honom med rätta 'superb and never truly superseded'. Roms nedgång, förklarade Gibbon, var en naturlig och oundviklig konsekvens av dess omåttliga storhet. Det ökade välståndet spädde på förruttnelseprocessen; de destruktiva faktorerna multiplicerades i takt med erövringarna; imperiets överbyggnad bars upp av rännande kolonner och måste förr eller senare falla samman under sin egen vikt. De segerrika legionerna som underkuvat främmande folkslag började kränka först republikens frihet sedan kejsarens höghet. Allt mer ängsliga härskare söndrade den statsmakt som höll ihop riket och upplöste den militära disciplin som hotade deras egen säkerhet men samtidigt utgjorde värnet mot yttre fiender. Flärd och slöseri ersatte dygd och meriter. I takt med förfallet blev den kulturella klyftan mellan imperiets latinska och grekiska delar allt mer accentuerade. 'The story of its ruin is simple and obvious; and, instead of inquiring why the Roman empire was destroyed, we should rather be surprised that it had subsisted so long.'⁸³

En arbetsseger

Efter framgångarna med den första volymen av *The Decline and Fall* var Gibbon en celebritet. Det saknas uppgifter om hur stora upplagor som trycktes av nästa volym, men entusiasmen var inte fullt så stor som förut. Nyhetens behag hade mattats och allmänheten förtjustes inte längre över en tidigare okänd stjärna på den litterära himlen, var Gibbons nyktra analys.⁸⁴ Likväl annonserades en andra upplaga av volym två redan inom elva veckor. Det hela var ett marknadsföringsknep av Strahan: arken härstammade från den första tryckningen och endast titelsidan var utbytt för att ge sken av större åtgång.⁸⁵ Gibbon fortsatte dock att leverera i oförminskad takt: volym två (kapitel 17–26) och tre (27–38) publicerades i mars 1781, medan fjärde, femte och sjätte volymen (39–47; 48–57; 58–71) var färdigtryckta i april 1788. Publiceringen uppskötts dock till den

8 maj för att sammanfalla med Gibbons femtiotårsdag. William Strahan hade nu avlidit och efterträts av sonen Andrew, som förde firmamnamnet vidare. De sista volymerna trycktes i 3000 exemplar.

Färdigställandet hade krävt viss uthållighet. Den sista arbetsvintern hade Gibbon frångått sin vana att endast skriva på morgnar och förmiddagar för att sedan ägna resten av dagen åt kortspel och umgänge. Sällskapslivet fick nu träda åt sidan och eftermiddagar och kvällar upptogs av läsning och författande. Gibbon har själv beskrivit stunden då han slutligen lade ned pennan, 8290 dagar efter att han fått den första ingivelsen till verket. Det var mellan klockan elva och midnatt den 27 juni 1787 i ett lusthus i trädgården i Lausanne. Han klev därefter ut i den ljumma månljusa natten. Först kände han glädje och lättnad över att ha återfått sin frihet och någon stolthet över det verk som skänkt honom berömmelse.

But my pride was soon humbled, and a sober melancholy was spread over my mind by the idea that I had taken my everlasting leave of an old and agreeable companion, and that, whatsoever might be the future date of my history, the life of the historian must be short and precarious.⁸⁶

De senare volymerna mottogs med större behärskning än de förra, vilket delvis kan ha berott på ämnet. 'I am sorry you should have pitched on so disgusting a subject as the Constantinopolitan History', sade skriftställaren Horace Walpole till Gibbon, 'I fear few will have patience to read it.'⁸⁷ Detta var en medveten spydighet men förmodligen också en korrekt bedömning. Fastän Gibbon menade att han nu hade uppövat sin stil till större perfektion har även eftervärlden varit kyligare i sitt omdöme. Det är också uppenbart att han inte behärskade materialet på samma sätt som i de tidigare volymerna. Trots eller kanske på grund av det finner man här en av arbetets verkliga delikatesser, det fartyllda kapitel 48 där Gibbon rusar genom femhundra år av bysantinska palatsintriger, lönnmord och incestuösa förbindelser. Kapitlet öppnade den fjärde volymen där han drog upp planen för återstoden av verket: 'the causes and effects of the decline and fall of the Eastern empire'. För att inte belasta den resterande framställningen med de illdåd och snaskigheter som präglade östkejsarnas liv rev han av dem i ett

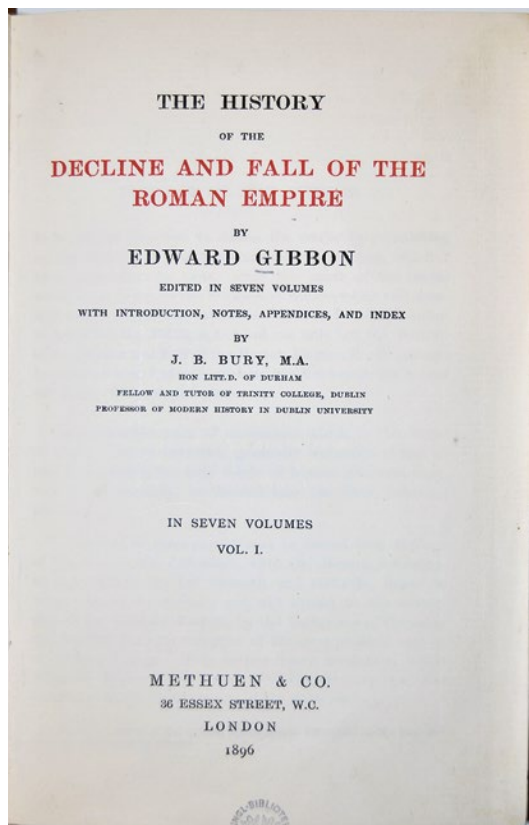
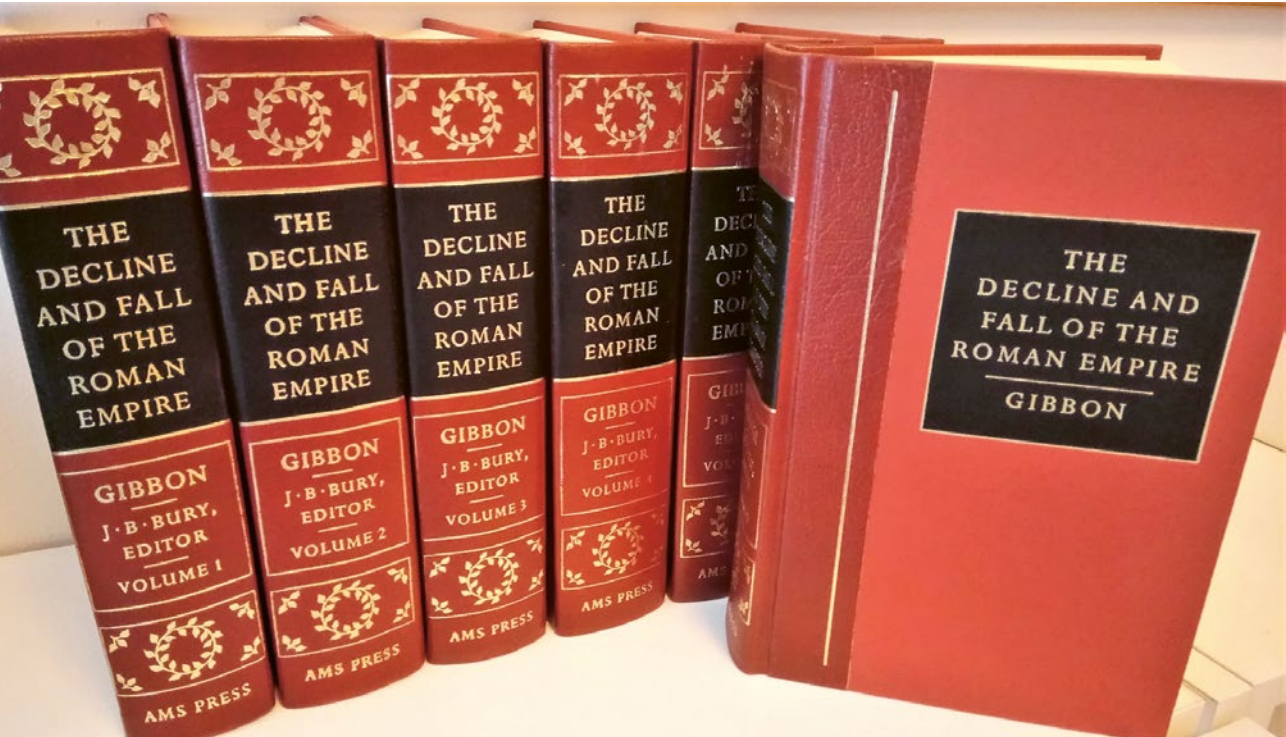

Gibbons profilporträtt i jaspergods från Wedgwood cirka 1790, efter Joshua Reynolds. © Victoria and Albert Museum, London.

snabbt svep. Konstantinopel var visserligen arvtogare till Aten och Rom

But the subjects of the Byzantine empire, who assume and dishonour the names both of Greeks and Romans, present a dead uniformity of abject vices, which are neither softened by the weakness of humanity nor animated by the vigour of memorable crimes.⁸⁸

Detta aforistiska omdöme är väl typiskt för samtiden och *bysantinsk* har ju blivit ett adjektiv som beskriver lömskheter av allehanda slag. Moderna forskare delar inte denna svartmålning och kapitlet har beskrivits som 'the weakest in the whole work'.⁸⁹ Det bygger i huvudsak på tendentiösa krönikor och det är symptomatiskt att kapitlet nästan helt saknar noter. Gibbon hade inga höga tankar om Bysans, som hade varit en civilisationens sidolinje utan naturliga arvingar, men det är framför allt koncentrationen i avsnittet som gör tavlan så mörk. När ohyggligheterna vid hovet i de följande delarna vävdes in i ett mönster av större strukturer ljusnade nyanserna. Underhållningsvärdet i kapitel 48 är dock svårslaget.

AMS Press i New York som hade en stor akademisk utgivning med fokus på 1700-talet publicerade 1974 ett gediget faksimiltryck av Bury's andra Gibbon-utgåva. Förlaget är numera nedlagt.

J. B. Bury's första utgåva av *The Decline and Fall* trycktes 1896–1900, då han ännu var professor i Dublin. Han flyttade senare till Cambridge, där han förblev livet ut och bedrev bysantinska och idéhistoriska studier.

Även om det fullbordade verket inte gick alldeles fritt från kritik hyllades det sammantaget som en storslagen livsgärning och en prydnad för den brittiska lärdomen. Gibbon var nöjd med avslutat värv och dröjde med att inleda några allvarligt syftande skrivprojekt. Han blev kvar i Lausanne och ägnade sig åt umgängesliv och åt att författa sina memoarer, som är kända i sex ofullbordade utkast. Sommaren 1793 reste han till England för att trösta sin vän Lord Sheffield, som nyss blivit änklings. Nu började han dra upp planer för en krönika om medeltidens Britannien från Gildas den vise till huset Tudor, men medan han vistades i London avled han i en hastigt utvecklade bukhinneinflammation den 16 januari 1794.

Moderna utgåvor

Att läsa Gibbons mastodontverk är inte bara en intellektuell, utan också en fysisk upplevelse. Hela texten finns åtkomlig på flera håll på nätet, men att ta sig igenom 3 000–4 000 sidor elektronisk text är inget för en bokvän. Man vill se hur läsningen avancerar genom volymerna på hyllan och känna hur varje bok bläddras till en allt tjockare arkbunt under vänster tumme. I dag torde den mest lättåtkomliga utgåvan av Gibbon vara Everyman's kompletta och hanterliga fyrbandsedition. På antikvariaten finner man lätt Folio Societys sympatiska åttabandsutgåva i varierande bandutformning. Även om den är typografiskt tilltalande och har ett trevligt bildmaterial avråder jag från den eftersom majoriteten av noterna har uteslutits; Gibbon vannlade sig om god akribi och trots att många av hans torra

sarkasmer behållits innebär uteslutningarna ett klumpigt ingrepp i helheten.

Min egen favoritutgåva är John Bagnell Burys edition, vars andra upplaga trycktes 1909–1914 och ännu i dag är den vetenskapligt mest användbara. Bury (1861–1927), som själv var en av 1900-talets ledande auktoriteter på senromersk historia, publicerade hela originaltexten tillsammans med en introduktion, omfattande appendix och ett sparsmakat bildmaterial. Den stora vinsten är emellertid Burys egna noter och kommentarer i vilka han korrigerar Gibbon i ljuset av den historiska forskningens landvinningar under 1800-talet. Bury hyste den största beundran för Gibbon men hans egen beläsenhet ter sig lika respektingivande. Gibbons biograf David Morrice Low undvek att citera denna utgåva med motiveringen att Burys tillagda noter försvårade hänvisningar – Low hänvisade till kapitel och nothänvisning så att läsaren kunde slå upp i valfri utgåva som fanns till hands. Denna synpunkt bör emellertid inte bekymra den som i dag vill läsa eller använda verket; Burys utgåva är fortfarande att betrakta som den vetenskapliga standardutgåvan. På 1970-talet gav AMS Press i New York ut ett mycket trevligt nytryck av Buryeditionen i sju halvband med skinnrygg och gedigen klot med svarta titelfält på frampärmen. Utgåvan är lättåtkomlig och förhållandevis billig i USA och även med fraktkostnaden adderad är det en prisvärd investering.

Penguin gav 1996 ut en trebandsutgåva redigerad av David Womersley, professor i engelsk litteratur i Oxford. Tillsammans med Oxford University Press förbereder han för närvarande en komplett utgåva i 26 volymer av Gibbons korrespondens och samlade skrifter.

NOTER

1. Den första svenska översättningen är faktiskt en av de tidigaste. Den kom efter de franska, tyska och italienska, men före de spanska och ryska. Översättare var Carl Gustaf Wadström (1787–1841) och Johan Fabian Hedblad (1790–1854). Verket publicerades i elva volymer under titeln *Historia om romerska rikets aftagande och fall* (1820–1829). Förläggare var den store och expansive boktryckaren Nils Magnus Lindh i Örebro.

2. Adrian Goldsworthy, *The Fall of the West: The Slow Death of the Roman Superpower* (London: Weidenfeld & Nicolson, 2009).

3. Jfr Mark Whittow, 'Do Byzantine Historians Still Read Gibbon?', i *The Cambridge Companion to Edward Gibbon*, red. Karen O'Brien och Brian Young (Cambridge: Cambridge University Press, 2018), s. 128–31.

4. Flavios verk trycktes redan på inkunabeltiden: *Roma instau-*

rata (Rom 1471); *Roma triumphans* (Brescia/Mantua 1472/1473); *Historiarum ab inclinatione Romanorum imperii decades* (Venedig: Octavianus Scotus, 1483).

5. Edward Gibbon, *Memories of My Life*. Edited and with an introduction by Betty Radice (London: The Folio Society, 1991), s. 146.

6. Edward Gibbon, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, 1–7. Edited with introduction, notes, and appendices by J. B. Bury (London: Methuen & Co, 1909–1914), här vol. 1, kap. 3, s. 85f.

7. Gibbon, *The Decline and Fall*, 3, kap. 23, s. 439.

8. Gibbon, *Memories of My Life*, s. 152, 163.

9. *Analytical Review*, 24 (1796), s. 348, cit. efter Jane Elizabeth Norton, *A Bibliography of the Works of Edward Gibbon* (Oxford:

- Oxford University Press, 1940), s. 69. Se George Malcolm Young, *Gibbon* (London: Rupert Hart-Davis, 1948 [1932]), s. 85–97, för en senare analys av Gibbons stil.
10. Jfr Young, *Gibbon*, s. 79f.; Paul Cartledge, 'Vindicating Gibbon's Good faith', *Hermathena*, 158 (1995), s. 138f.
  11. Roy Porter, *Edward Gibbon: Making History* (London: Weidenfeld & Nicolson), s. 3ff.
  12. Jfr Peter Englund, 'Kring mikrohistoria – utsikten från den andra sidan kullen', *Historik tidskrift*, 138 (2018).
  13. Gibbon, *Memories of My Life*, s. 69f., 73f., 115, 170.
  14. Gibbon, *Memories of My Life*, s. 117, 156f. Se även Young, *Gibbon*, s. 117f.; Porter, *Edward Gibbon*, s. 47ff.
  15. Gibbon, *Memories of My Life*, s. 102, cit. s. 115. Om Gibbons källstudier: Porter, *Edward Gibbon*, s. 72f.
  16. Gibbon, *Memories of My Life*, s. 116, 174, 178. Om Gibbons bibliotek, se nedan.
  17. 'Jag får inget gjort utan lust', heter det i Jan Stolpes översättning. Man kan hellre läsa frasen: 'Jag gör inget utan lust.' Fanns inte glädjen inleddes aldrig verket. Michel de Montaigne, *Essayer*, 2, översättning och förord av Jan Stolpe (Stockholm: Atlantis, 1990), s. 107–23, cit. s. 109.
  18. *The Miscellaneous Works of Edward Gibbon, Esq.: With Memoirs of His Life and Writings, Composed by Himself: Illustrated from His Letters, with Occasional Notes and Narratives, by the Right Honourable John, Lord Sheffield. A New Edition, with Considerable Additions*, 1 (London: John Murray, 1814), s. 278.
  19. Walter J. Ong, *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word* (London: Routledge, 2002 [1982]), s. 93f.
  20. Gibbon, *Memoirs of My Life*, s. 163, 166; David Morrice Low, *Edward Gibbon 1737–1794* (London: Chatto & Windus, 1937), s. 245.
  21. Gibbon, *Memoirs of My Life*, s. 118.
  22. Gibbon till John Baker Holroyd, 1/8 1775, cit. efter Low, *Edward Gibbon*, s. 245. Jfr Gibbon, *Memories of My Life*, s. 164, 174f.
  23. Bury har en utförlig redovisning av skillnaderna mellan första och andra upplagan i Gibbon, *The Decline and Fall*, 1, appendix 27, s. 506–9.
  24. Gibbon, *Memoirs of My Life*, s. 175, 191.
  25. Gibbon, *Memoirs of My Life*, s. 152; Porter, *Edward Gibbon*, s. 53f.
  26. Low, *Edward Gibbon*, s. 199f.
  27. Gibbon, *Memoirs of My Life*, s. 182.
  28. Gibbon, *Memoirs of My Life*, s. 96–101.
  29. Gibbon, *Memoirs of My Life*, s. 134; Porter, *Edward Gibbon*, s. 18.
  30. Lustigt nog har Gibbon gått vilse i den romerska topografin, missledd av äldre vägvisare. 'Questa chiesa [...] fu edificata sopra le ruine del Tempio di Giuoe Feretrio' hette det t.ex. i Andrea Palladios *Descrizione de le Chiese, Stationi, Indulgenze & Reliquie de Corpi Sancti, che sonno in la Città de Roma* (Rom: Vincentio Lucrino, 1554), opag. [D ii]. Jupitertemplet, Aedes Jovis Feretrii, hade i själva verket legat på andra sidan Kapitolium medan Santa Maria in Aracoeli snarare var byggd på ruinerna av Isis Capitolina-templet.
  31. Gibbon, *Memoirs of My Life*, s. 148.
  32. Low, *Edward Gibbon*, s. 118f.; Porter, *Edward Gibbon*, s. 60ff.
  33. Gibbon, *Memoirs of My Life*, s. 156f., 160–164.
  34. James Aikman Cochrane, *Dr. Johnson's Printer: The Life of William Strahan* (London: Routledge & Kegan Paul, 1964), s. 161f.
  35. Norton, *A Bibliography of the Works of Edward Gibbon*, s. 38.
  36. Omständigheterna kring framställning och variantryck utreds i detalj av Norton, *A Bibliography of the Works of Edward Gibbon*, s. 38f., 222–27. Se även bibliografi av H. M. Beatty i Gibbon, *The Decline and Fall*, 7, s. 348–364.
  37. Gibbon, *Memoirs of My Life*, s. 164f.; Low, *Edward Gibbon*, s. 245f.
  38. Gibbon till sin styvmor Dorothea Gibbon, 26/3 1776, i *Private Letters of Edward Gibbon, 1753–1794*, red. Rowland E. Prothero (New York: Fred de Fau, 1907), s. 175. Jfr Charlotte Roberts, *Edward Gibbon and the Shape of History* (Oxford: Oxford University Press, 2014), s. 103ff.
  39. Cochrane, *Dr. Johnson's Printer*, s. 41f., 161.
  40. Gibbon, *Memories of My Life*, s. 120f.; John Brewer, *The Pleasures of the Imagination: English Culture in the Eighteenth Century* (London: HarperCollins, 1997), s. 133f., 152, 476f.
  41. Norton, *A Bibliography of the Works of Edward Gibbon*, s. 42.
  42. Se Norton, *A Bibliography of the Works of Edward Gibbon*, s. 44f. Som jämförelse kan nämnas att Gibbon som ung erhöll 300 pund i årligt underhåll av sin far, och att hans årliga utgifter i vuxen ålder låg runt 1000 pund; Young, *Gibbon*, s. 141.
  43. Gibbon, *Memories of My Life*, s. 181.
  44. Porter, *Edward Gibbon*, s. 37–41, 68f.; Cartledge, 'Vindicating Gibbon's Good faith', s. 138; Brewer, *The Pleasures of the Imagination*, kap. 3.
  45. Gibbon, *The Decline and Fall*, 2, kap. 15, s. 33, not 84.
  46. Gibbon, *Memories of My Life*, s. 193f. Anthony Grafton, *The Footnote: A Curious History* (London: Faber and Faber, 2003), s. 224; Robert Mankin, 'Gibbon's Mind and Libraries', i *The Cambridge Companion to Edward Gibbon*, s. 185f., 188.
  47. Hume till Strahan, 8/4 1776, i *Letters of David Hume to William Strahan: Now first edited with notes, index etc.*, red. George Birkbeck Hill (Oxford: Clarendon Press, 1888), s. 314.
  48. Jfr Norton, *A Bibliography of the Works of Edward Gibbon*, s. 43–47.
  49. Porter, *Edward Gibbon*, s. 55f.
  50. Gibbon, *The Decline and Fall*, 1, kap. 2, s. 33.
  51. Porter, *Edward Gibbon*, s. 105f.
  52. Gibbon, *The Decline and Fall*, 2, kap. 20, s. 313.
  53. Gibbon, *The Decline and Fall*, 1, kap. 2, s. 32, not 4.
  54. Gibbon, *Memories of My Life*, s. 163, 166f.
  55. Henry Edwards Davis, *An Examination of the Fifteenth and Sixteenth Chapters of Mr. Gibbon's History of the Decline and Fall of the Roman Empire. In which his view of the progress of the Christian religion is shewn to be founded on the misrepresentation of the authors he cites: and numerous instances of his inaccuracy and plagiarism and produced* (London: Dodsley, 1778). Gibbons replik: *A Vindication of Some Passages in the Fifteenth and Sixteenth Chapters of The History Of the Decline and Fall of the Roman Empire* (London: Strahan & Cadell, 1779). Davis författade ett motinlägg och Gibbon nämner ytterligare sju kritiker och 'any others whom it would be too difficult to remember', *Memories of My Life*, s. 166f. Se i övrigt Grafton, *The Footnote*, s. 99–102, och Cartledge, 'Vindicating Gibbon's Good Faith'.
  56. Recension ur *The Monthly Review* 1776, cit. efter Norton, *A Bibliography of the Works of Edward Gibbon*, s. 68.
  57. 'List of Attacks on Gibbon' hos Norton, *A Bibliography of the Works of Edward Gibbon*, s. 233–47; Geoffrey L. Keynes, *The Library of Edward Gibbon: A Catalogue of His Books* (London: Jonathan Cape, 1940), s. 13.
  58. Gibbons förhållande till religionen har avsett en stor mängd forskning. För en översikt, se Brian William Young, 'Religious History and the Eighteenth-Century Historian', *The Historical Journal*, 43 (2000), s. 863–66.
  59. Gibbon, *Memories of My Life*, s. 163.
  60. Gibbon, *Memories of My Life*, s. 116.
  61. Cit. efter David Murray, *Robert & Andrew Foulis and the Glasgow Press: With Some Account of the Glasgow Academy of the Fine Arts* (Glasgow: James Maclehose & Sons, 1913), s. 26. Se också Brian Hillyard, 'The Glasgow Homer', i *The Edinburgh History of the Book in Scotland*, 2, *Enlightenment and Expansion 1707–1800*, red. Stephen W. Brown och Warren McDougall (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2012), s. 70–80.
  62. Henry W. Fincham, *Artists and Engravers of American Book*

Plates: A Book of Reference for Book Plate and Print Collectors (London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., 1897), s. 46.

62a. Judith Hopkins, 'The 1791 French Cataloging Code and the Origins of the Card Catalog', *Libraries and Culture* 27 (1992), s. 383–88; Isabelle Charmantier och Staffan Müller-Wille, 'Carl Linnaeus's botanical paper slips (1767–1773)', *Intellectual History Review* 24 (2014), s. 217. Jag tackar Pelle Snickars för dessa referenser. Se även Ann M. Blair, *Too Much to Know: Managing Scholarly Information before the Modern Age* (New Haven och London: Yale University Press, 2010), s. 93f.

63. Gibbon, *Memories of My Life*, s. 178; Keynes, *The Library of Edward Gibbon*, s. 20–25; Mankin, 'Gibbon's Mind and Libraries', s. 193.

64. De 1 000 pund som den excentriske och stormrike författaren William Beckford 1796 gav för Gibbons efterlämnade boksamling framstår som ett vrakpris. Han tillbringade några intensiva veckor av läsning i biblioteket för att sedan överge det; James Westfall Thompson, 'The Library of Gibbon the Historian', *The Library Quarterly: Information, Community, Policy*, 7 (1937), s. 347.

65. MS Add. 10192, Cambridge University Library. Se vidare Liam Sims, 'Edward Gibbon's Library: A New Acquisition', <<https://specialcollections-blog.lib.cam.ac.uk/?p=15014>>.

66. Tuija Laine, *Carl Fredrik Fredenheim: En nyhumanist och hans klassiska bibliotek* (Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 2010) med förminskad reproduktion av auktionskatalogen över F:s bibliotek; Margareta Björkman, *Läsarnas nöje: Kommerciella lämbibliotek i Stockholm 1783–1809* (Uppsala: Avdelningen för litteratursociologi, 1992), s. 249.

67. Alexander Demandt, *Der Fall Roms: Die Auflösung des römischen Reiches im Urteil der Nachwelt* (München: C. H. Beck, 1984).

68. Peter Brown, *The World of Late Antiquity AD 150–750* (London: Thames & Hudson, 2013 [1971]).

69. Se skriftserien *The Transformation of the Roman World: A scientific programme of the European Science Foundation*, ISSN 1386-4165 (Leiden: Brill, 1997–2004).

70. Dick Harrison, *Krigarnas och belgonens tid: Västeuropas historia 400–800 e.Kr.* (Stockholm: Prisma, 1999).

71. Bryan Ward-Perkins, *The Fall of Rome and the End of Civilization* (Oxford: Oxford University Press, 2005).

72. Michael Grant, *From Rome to Byzantium: The Fifth Century AD* (London och New York: Routledge, 1998), s. 27.

73. Ramsay MacMullen, *Corruption and the Decline of Rome* (New Haven: Yale University Press, 1998), s. 204.

74. Tillemont, *Histoire des empereurs et des autres princes qui ont régné durant les six premiers siècles de l'Église, des persécutions qu'ils ont faites aux Chrétiens, de leurs guerres contre les Juifs, des écrivains profanes, & des personnes les plus illustres de leur temps*, 1–6 (Paris: Charles Robustel/Rollin, 1700–1738); dens., *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique des six premiers siècles*, 1–16 (Paris: Charles Robustel, 1693–1712).

75. Gibbon, *The Decline and Fall*, 5, kap. 48, s. 141.

76. Jfr Young, *Edward Gibbon*, s. 27–29.

77. Charles-Louis de Secondat de Montesquieu, *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence* (Amsterdam: Jaques Desbordes, 1734).

78. Gibbon, *The Decline and Fall*, 2, kap. 18, s. 221.

79. Gibbon, *The Decline and Fall*, 2, kap. 22, s. 449.

80. Porter, *Edward Gibbon*, s. 69ff.

81. Grant, *From Rome to Byzantium*, s. 22.

82. Gibbon, *The Decline and Fall*, 4, kap. 38, s. 172–81.

83. Gibbon, *The Decline and Fall*, 4, kap. 38, s. 174.

84. Gibbon till sin styvmor Dorothea Gibbon, 13/4 1781, i *Private Letters of Edward Gibbon*, s. 252f.

85. Norton, *A Bibliography of the Works of Edward Gibbon*, s. 51.

86. Gibbon, *Memoirs of My Life*, s. 175.

87. Walpole till William Mason, 27/1 1781, cit. efter Young, *Gibbon*, s. 123.

88. Gibbon, *The Decline and Fall*, 5, kap. 48, s. 181.

89. Porter, *Edward Gibbon*, s. 85. Se även Young, *Gibbon*, s. 152–59; Whitton, 'Do Byzantine Historians Still Read Gibbon?', s. 86ff.